

A TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ÉS A SZÁZADOK MÚLTJÁBÓL

Glatz Ferenc:

Szerkesztősi munka az induló Századoknál

Amikor 1865 őszen már látszik, hogy Pesty Frigyes terve: a „történelmi szaklap” megindítása egyelőre nem valósulhat meg, Ráth Károly azzal biztatja a szerkesztőt, hogy „reményünk van, hogy a nemzet jobb sorsa beálltával nekünk is virradni fog”.¹ És a szerkesztő valóban várt a politikai helyzet jobbrafordulására. Hogy a pillanatnyi kudarc ellenére a következő hónapokban sem adta fel a Századok megindításának tervét, azt mutatja, hogy még novemberben is cikket kér Ipolyi Arnoldtól,² s Ráth 1866 februárjában a kiadással kapcsolatban további türelemre inti, „mert ha ne talántán nem békülhetünk ki a némettel, Isten utse oly nyomorúság lesz ezen országban, kivált ha még a gabona is olcsó lesz, vagy éppen nem terem, hogy rútul megbuknánk”.³

Pesty folyóiratindítási szándékáról egy év múlva éppen a politikai viszonyok rendeződésének időszakában szólnak ismét a források: 1867 január közepén Thaly cikket kér a folyóirat számára Ráthtól,⁴ majd a hónap végén — mint Thaly és Szilágyi Sándor mondja — Pesty a Századok megindítását „a történelmi társulattal egybe akarná kötni”, s „a lapot a társulat közlönyének szája”.⁵ Pestyben a korábbi kudarc érlelhette meg a gondolatot: a Századokat összekapcsolni egy, az egész ország történéseit tömörítő Társulat működésével, illetve ez utóbbi „közlönyeként” megindítani azt.⁶ 1865-ben azért kellett felhagyni a lapindítási szándékkal, mert a szerkesztő számos felkérő levele ellenére sem kapott a meginduláshoz szükséges mennyiségű cikket, ugyanakkor a Dunántúli Történetkedvelők társulása, amelyre vállalkozása támogatásában elsősorban számított — ingatag talajnak bizonyult egy rendszeres történelmi szaklap kiadásához. Valószínűleg ezt a támaszt gondolta megteremtőnek Pesty a Történelmi Társulat létrehívásával, s mint korábbi levelezése tanúsítja, ezt az elgondolást egyes történészek (Wenzel) már 1865-ben felvetették a szerkesztőnek.⁷

A Történelmi Társulat létrehívásának „eszméje” tehát kezdettől fogva összenőtt a Századok kiadásának tervével: a folyóiratindítás vetette fel a

¹ Ráth Károly — Pesty Frigyes 1865. szept. 9. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (A továbbiakban: OSzKK) Levelestár.

² Esztergom Primási Levéltár (a továbbiakban: EPL.) Ipolyi levéltár. Pesty Frigyes — Ipolyi Arnold 1865. nov. 29.

³ Országos Levéltár. Thaly-család levéltára. Thaly Kálmánhoz intézett levelek (a továbbiakban: OL. Thaly cs. Ivt. Levelezés). Ráth Károly — Thaly Kálmán 1866. febr. 17.

⁴ Thaly Kálmán — Ráth Károly 1867. jan. 15. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Kézirattár. Ráth Károly levelezése II. köt. 4r.—103. (A továbbiakban: MTAKK. Ráth Károly levelezése.)

⁵ *Thaly Kálmán: A Magyar Történelmi Társulat keletkezése. Századok 1867. júl. 1. l.; Szilágyi Sándor: Titkári jelentés. (Visszapillantás az első század-negyedre: 1867—1892). Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulat negyedszázados fennállásának napján 1892 május 15-én tartott ünnepélyes közgyűlésé alkalmából. Bpest. 1892. 14. l.*

⁶ *Szilágyi Sándor: i. m. 14. l.*

⁷ *Glatz Ferenc: Kísérlet történelmi folyóirat indítására 1865-ben. Századok. 1966. 6. sz. 1286., 1288., 1297. l.*

társulatalakítás szükségét, majd később a folyóirat, mint a Társulat kiadványa annak függvénye lesz. Függvénye nemcsak abban az értelemben, hogy tagjainak munkáján áll vagy bukik léte (s mint látni fogjuk viszont: a Századok megszűnése gyakorlatilag egyet jelentene a Társulat bukásával), hanem úgy is, hogy a társulati vezetés tudománypolitikája, történelemfelfogása szabta meg közlönye irányát. Ez az összefonódás határozta meg végül azt is, hogy ki legyen a szerkesztő: a Századokat kiadni tervező Pesty, a társulati eszme „első ébresztője” a megalakulás körül összecsapó történetírói csoportok harcában háttérbe szorul, s a társulati értekezleteken magát „jól forgató”, az erősebb fél oldalára álló Thalyt választják a Társulat titkáranak, s ezzel együtt rábízják a társulati folyóirat, a Századok szerkesztését is. Hogy Thaly neve miként került előtérbe, a Társulat megalakításának történetéből már láthattuk.⁸ Az ott elmondottakhoz talán annyit kell hozzátennünk, hogy még mielőtt megválasztották volna a Századok szerkesztőségét, amikor még a későbbi szerkesztőbizottság összetétele sem alakult ki, Thaly már akkor biztos jelöltje volt a „társulati lap” szerkesztői tisztségének. Jelzi ezt már a februári-márciusi Thaly—Ipolyi levélváltás is, de talán még határozottabban az Alapszabályok 32. §-a, mely kimondja, hogy a folyóirat szerkesztését a társulati titkár — melynek szinte egyedüli várományosa az előzetes bizottság tollvivője, majd ideiglenes titkára, Thaly Kálmán — fogja végezni.⁹ Pesty Frigyes kiszorult a szerkesztői tisztségből. Noha lapjának címét átvette a társulati közlöny,¹⁰ Thaly mellett neki — mint társulati pénztárnoknak — csak a terjesztési munka összefogása volt a feladata.

Az Alapszabályokban és a Századok első számának borítóján is az állt, hogy a titkár, illetve Thaly Kálmán szerkeszti a folyóiratot.¹¹ Mégis a július 2-i választmányi ülés a „közlöny irányának, közleményeinek, rovatainak úgy anyagi körülményeinek megállapítására”¹² egy „albizottságot” választott. A Horváth Mihály (elnök), Thaly Kálmán, Toldy Ferenc, Pesty Frigyes összetételű bizottságnak úgy látszik ideiglenes szerepet szántak: addig funkcionáljon csak, míg ki nem alakul a szerkesztési munka rendje. Tevékenységéről szinte semmi közelebbit nem mondanak a források. Tudjuk, hogy az október 3-i választmányi ülésen előterjesztették jelentésüket az addig „tett intézkedések”-ről. A jelentést a választmány el is fogadta, majd megbízatásukat az év végéig meghosszabbította.¹³ Arról azonban, hogy ez az első szerkesztőbizottság mint testület valamilyen formában funkcionált volna (bizottsági ülés stb.) — nem tudunk. A levelezési anyagok alapján rajzolódik csak ki bizonyos kép az egyes tagok munkájáról.

Horváth Mihály már július 3-án — az első választmányi ülést követő napon — Münchenbe utazik, hogy rendezze magánügyeit, illetve hogy „Szent-István és Gizellát érdeklő adatokat nyomozzon”,¹⁴ majd augusztusban a trencsén-teplítzi nyaralóban találjuk.¹⁵ Az első hónapokban úgy látszik, nincs különösebb befolyással a Századok szerkesztésére, s az említett bizottsági

⁸ *Glatz Ferenc: A Magyar Történelmi Társulat megalakulásának története. Századok. 1967. 1—2. sz.*

⁹ *Uo. Iratok 1., 8., 10., 14., 15.: Függelék (Alapszabályok).*

¹⁰ A Századok megjelenési engedélyét a társulati alapszabály (32., 33., 34., 36. §) tartalmazza. A lap címét csak a júl. 2-i választmányi ülés határozta meg. (*Lukács Imre: A Magyar Történelmi Társulat története. Bpest. 1918. 24. l.; Századok 1867. júl. 17. l.*) Amíg nem dönt el, hogy Pesty hajlandó-e visszavonni a Társulat alakulásakor beadott Különvéleményét, s így benmarad-e a társulati vezetésben, addig nem volt biztos, hogy lapja címét, a „Századok”-at átveszi-e majd a társulati közlöny.

¹¹ Alapszabályok 32. §.

¹² Századok, 1867 júl. 17. l.

¹³ *Uo. 1867 okt. 211. l.*

¹⁴ Magyarország, 1867. aug. 3.; Századok, 1867 okt. 217. l.

¹⁵ *OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Horváth Mihály — Thaly Kálmán 1867. aug. 17.*

jelentést is Thaly Kálmán terjeszti be az októberi választmányi ülésen.¹⁶ Toldy Ferenc szerkesztőségi munkájáról mit sem vallanak a források. A teendők lényegében Thaly Kálmánra és részben Pesty Frigyesre és Pauler Gyulára, a társulati jegyzőre hárulnak.

Az első füzet összeállításával még nem volt különösebb nehézsége a szerkesztőnek. Igaz, hogy az ígért cikkek közül, melyeket az indulás lendületével ajánlottak a szerzők (Mikó Imre, Horváth Mihály, Ipolyi Arnold, Toldy Ferenc, Wenczel Gusztáv)¹⁷ csak Horváth Mihály tanulmánya volt készen,¹⁸ de hamarosan küldte okmánypublikációját Ipolyi,¹⁹ s több éve készülő forrásközleményének egy részét Nagy Imre.²⁰ Thaly, Pesty, Nagy Iván, Pauler s több szerző — a szerkesztőség munkatársai, és Nagy Iván is a „központban levő ember”.²¹ Az új folyóirat első száma így már augusztus elején kikerült a nyomdából.²²

Az első szám megjelenése után Thaly szabadságra megy: augusztus közepétől szeptemberig az északi megyék levéltárait járja, majd szeptember közepén néhány napos pesti tartózkodás után hazautazik szülőfalujába, Csepren.²³ A szerkesztőségben majd két hónapig csak Pesty Frigyes marad, akit teljesen lekötnek a pénztári teendők, a terjesztés, a beíratások, és Helynévtárjának munkája. Így természetesen nem csoda, hogy miután Thaly szeptember 30-án Pestre érkezett, az októberi szám összeállítása előtti napokban, nem volt nyomdába adható cikke.²⁴ Igaz, hogy még a Századok júliusi számában szerkesztőségi közleményben felszólította a választmányi tagokat, „mint a Századok »legtermészetesebb munkatársait«: támogassák e közlőnyt minél buzgóbban és serényebben gyakori becses közleményeikkel”,²⁵ majd a sajtóban úgy nyilatkozott, hogy a Társulat folyóiratában „minden hazai történetkedvelő szívesen láttatik közleményeivel”,²⁶ mégis Szabó Károly Huszár Gál nyomdájáról írt értekezésén,²⁷ Haan Lajos XVI. századi versközleményén²⁸ és Nagy Imre két kisebb közleményén kívül — melyeket még Pestynek küldött 1865-ben²⁹ — nem volt kézirat a szerkesztő fiókjában. Thaly amilyen lendülettel látott tavasszal a társulati szervezéshez, a tagtoborzáshoz, az ülések előkészítéséhez, most, az első nehézség előtt, s talán az első hiba után — meghátrál: le akar mondani. Amint Ipolyival folytatott levelezéséből kihámozható, lemondásának valóban az lehetett az oka, hogy hiába számított a félezernyi tagságtól újabb cikkekre, 2 hónap alatt sem gyűlt össze annyi, hogy azzal egy számot megtölthetett volna.³⁰ A lemondástól, mely az őszi „tudományos idény” kezdetén, a Századok újabb számainak nyomdábaadása illetve előkészítése előtt kétségtelenül igen érzékenyen érintette volna a társulatot, Horváth Mihály közbelépésére áll el.³¹ Nem ismerjük Horváth

¹⁶ Századok, 1867 okt. 211. l.

¹⁷ Magyarország, 1867. júl. 3.

¹⁸ Horváth Mihály: Szent István első összeköttetései az egytemes keresztény egyházzal. Századok 1867. júl. 18—42. l.

¹⁹ Iratok 2. Magyar okmány-érdekességek Ipolyi Arnoldtól. Századok, 1867 júl. 42—47. l.

²⁰ OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Nagy Imre—Thaly Kálmán 1867. júl. 10. Nagy Imre: Egy magyar emlékirat a XVI. századból. Századok. 1867 júl. 47—53. l.

²¹ Nagy Iván: A murányi Venusről. Uo. 68—78. l. Pauler Gyula könyvismertetéseket közöl. Uo. 78—81. l.

²² Thaly Kálmán — Ráth Károly 1867. júl. 25. MTAKK Ráth Károly levelezése II. köt.

²³ Iratok 7.; Századok 1867. okt. 210. l.

²⁴ Iratok 8.

²⁵ Uo.

²⁶ Magyarország, 1867. júl. 3.

²⁷ OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. júl. 7.

²⁸ Haan Lajos — Pesty Frigyes 1867. júl. 11. OSZKK Levelestár.

²⁹ OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Nagy Imre—Thaly Kálmán 1867. júl. 10.

³⁰ Iratok 8., 9.,

³¹ Iratok 8.

Mihály érveit, melyekkel a titkári tisztségben maradásra bírta a fiatal szerkesztőt, de egy biztos: noha ekkor írt leveleiben Thaly panaszodik, hogy milyen sok „lótás-futás s kellemetlen teher”-rel jár a titkárság, a szerkesztőség, és hogy „megöl ez a három ár!” („tanár, titkár, bűvár”)³² mégis ismét nagy lendülettel fog a második számhoz szükséges kéziratok beszerzéséhez. Levelezése — amely ekkortól még nagyobbra duzzad — betekintést enged a korabeli szerkesztőség munkájába: miként születnek meg az első hazai történész-szakfolyóirat kéziratai, s hogyan lesznek a kéziratokból cikkek.

*

A szerkesztő gondolatai — mint az eddigiekből is látszott — a megfelelő tanulmányok beszerzésével kezdődött. Noha két év alatt sokat változtak a politikai körülmények, s most már a Századok elvileg egy nagy létszámú, az ország majd minden jelentős történészét magába foglaló Társulat szerzőgárdájára támaszkodhatott, mégis 1867-ben majdnem megismétlődött Pesty Frigyes 1865-ös lapindítási kudarca. Ennek okát egyik oldalról a Társulat alakulásában kereshetjük, hogy olyan felkészült és szorgalmas történétírók, mint Ráth Károly, Szilágyi Sándor távol maradtak a társulati vezetéstől,³³ s nem kis részben abban, hogy Thaly a nyári hónapokban elhanyagolta az új folyóirat megindításánál elengedhetetlenül szükséges munkatársi gárda toborzását. Természetesen nemcsak hanyagságról, gondatlanságról volt szó Thaly esetében, hanem a tudományos folyóirat szerkesztési munkálataiban való tapasztalatlanságról is. Thaly korábbi lapszerkesztői tevékenysége folytán igen fiatalon jártasságot szerzhetett a sajtóvilágban, a szerkesztésben, a nyomda körül stb.,³⁴ mégis az első, havonként megjelenő történész-szaklap szerkesztése egészen más feladatok elé állította, mint előbbi lapjai. Politikai lapok szerkesztőjének lenni, mint Angyal Dávid megjegyzi, „irigylet állás” volt a hatvanas évek Pestjén,³⁵ hiszen a politikai-társadalmi élet változásai ezeket néhány év alatt ugrásszerűen az érdeklődés és a politikai szereplés középpontjába lódították, s egy-egy lap újságírói gárdája igen gyorsan kialakult. Egészen más körülmények között „rajtolt” egy szakfolyóirat. Mindenekelőtt ki kellett harcolnia helyét a már addig is megjelenő tudományos publikációk, illetve a más, ugyanabból a szakágból is közlő folyóiratok között. Első pillantásra úgy látszik, hogy a Századoknak, mint „históriai szaklap”-nak nem kellett helyért küzdenie a történettudományos publikációk között, hiszen az egyetlen ilyen rendszeres folyóiratnak indult. Mégis amikor Thaly a szerzőkhöz fordul tanulmányokért, azok választleveleikben többször is azt hozzák fel mulasztásuk mentségéül, hogy korábbi ígéretük kötik őket már más munkákhoz, melyeket nem szakíthatnak félbe, nem tehetnek félre a Századok miatt. Nemcsak Toldy dolgozik „Chrestomatiáján”, s Finály tartogatja közleményét — mint az Erdélyi Múzeum munkatársa — annak évkönyve számára,³⁶ hanem más irányú publikációkon dolgozik Révész Imre, Csaplár Benedek is.³⁷ Amikor pl. Thaly megkéri Fabó Andrást, hogy ismertesse Horváth Mihály gyűjteményes mun-

³² Iratok 7., 8.

³³ Vö. R. Várkonyi Ágnes: Thaly Kálmán és történetírása. Bpest. 1961. 111, 1. *Glutz Ferenc: A Magyar Történelmi Társulat...* 244—245. l.

³⁴ R. Várkonyi Ágnes: i. m. 57., 76. és 112. l.

³⁵ Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Szerkesztette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Angyal Dávid. Bpest. 1925. 107. l.

³⁶ Iratok 8., 12.

³⁷ Révész Imre — Pesty Frigyes 1867. okt. 7. OSzKK. Levelestár; Csaplár Benedek — Pesty Frigyes 1867. V. (VI.) 18. Uo.

káját, az csak a szerző személyére való tekintettel vállalja el.³⁸ A szerkesztő szemrehányására pedig, hogy ui. eddig nem küldött kéziratot a Századoknak, Fabó — s szavai talán az általános helyzetet is jellemzik — így válaszol: „Azon megjegyzésén kezdem, hogy eddig folyóiratunk számára munkát nem küldöttem. Ne csudálkozzék, kedves jó lélek! rajta. Sajtó alatt levő Okmánytárammal s a következő kötetekre való gyűjtéssel, Monumentáim számára egy, több kötetre terjedendő munka másolásával annyira el vagyok foglalva, hogy nekem a szó szoros értelmében egy szabad óráim sincsen.”³⁹

Pedig a Századok a korabeli viszonyokat tekintve nem is fizetett rosszul. Az ívenkénti 20 forint meghaladta a Történelmi Bizottmány kiadványainak általában 15 forintos⁴⁰ honoráriumát, nem is szólva azokról a gyakran szinte nevetségesen csekély összegekről (6—7 Ft.), melyeket az egyéni nyomdász-kiadók fizettek egy-egy történelmi munka íveiért.⁴¹ A cikkek elkészülésének fékje másrészt magában a korabeli történetírói munka viszonyaiban rejtett. Igaz, az ötvenes években megnyíló nemesi levéltárak gazdag forrásanyagot kínáltak a kutatóknak,⁴² s egy-egy szorgalmasabb történetbúvár többszáz oklevélmásolattal is rendelkezett.⁴³ A történeti események rekonstruálásához azonban gyakran kellett más családok levéltári anyagát is átnézni, felkutatni, hol vannak e levéltárak, majd időt szakítani az odautazáshoz. Szabó Károly írja egyik Thalyhoz intézett levelében, hogy a Kendefyek levéltárát pl. a család élő tagjai „mint a sárkányok oly féltékenyen őrizték a legújabb időkig”, s mikor hozzáférhetőnek látszott, akkor derül ki, hogy a levéltár nem is Erdélyben — ahogy addig tudta —, hanem a Hátszeg vidékén van.⁴⁴ Előfordultak még olyan apró kellemetlenségek is, hogy a nyári kutatóidőben, amikor utazásait végezhetette a történész, a nemesi család vagy a családfő éppen nyaralt, nem volt otthon, ezért a munkát halasztani kellett.⁴⁵ Nem volt egyszerű a könyvtári anyaghoz férni sem. Az Egyetemi Könyvtár és az Akadémia könyvtára ezekben az években rohamosan fejlődtek, forgalmuk növekedett, s bennük a fővárosi kutatók majd minden fontosabb kiadványt megtalálhattak.⁴⁶ A vidékiek helyzete azonban összehasonlíthatatlanul nehezebb volt. Noha Hunfalvy Pál az Akadémia könyvtárából a levelező tagoknak megküldte a kért könyveket,⁴⁷ s egy-egy nagyobb vidéki magánkönyvtár könyvállománya sem becsülhető le, mégis a korabeli levelezésekben igen sűrűn olvas-

³⁸ OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Fabó András — Thaly Kálmán 1867. okt. 7. Ismertetése Horváth Mihály kisebb történeti munkáiról Garády néven a Századok 1867. novemberi (291—305. l.), decemberi (391—408. l.) sz.-ban jelent meg.

³⁹ Uo. Fabó itt nyilván az 1869-ben megjelent „A magyar és erdélyországi mindkét vallású Evangélikusok okmánytára” I. köt., és az 1861—73 között folyamatosan megjelenő „Monumenta Evangelicorum Aug. conf. in Hungaria historica” kötetinek munkálataira utal. A szerkesztő e téren adódó nehézségeire vö. *Somogyi Sándor*: Gyulai Pál levelezése. Bpest, 1962. 512. l.

⁴⁰ MTAKK. Történelmi Bizottmány iratai 26/1867. 13. l.

⁴¹ A kiadónál nem volt szabott ár. Az igen alacsony ív-áraknak — mai átszámításuk után — mégis gyakran az az oka (*Szilágyi Sándor*: Erdély története- 60 ív: 400 ft. — ívenként 6,66 ft. *R. Várkonyi Agnes*: i. m. 351. l.), hogy a kiadók 24 ív felett nem fizettek a szerzőknek. (*Márki Sándor*: Adatgyűjtemény Thaly Kálmán életéhez. MTAKK. Történelem 4r-314.) A kérdésre még: *R. Várkonyi Agnes*: i. m. 47. l.

⁴² *R. Várkonyi Agnes*: i. m. 44. l.

⁴³ Nagy Imre 1868-ig összegyűjtött oklevélmásolatairól (és oklevelekről) a következő kimutatást adja:

„Árpádkori mintegy	50—60
Anjoukori mintegy	420
Zsigmondkori mintegy	450
Hunyady kori mintegy	440
Jagello kori mintegy	180
Habsburg kori mintegy	540

OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés Nagy Imre — Thaly Kálmán 1868. márc. 10.

⁴⁴ OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. nov. 13., dec. 4.

⁴⁵ Thaly Kálmán — Ráth Károly 1867. júl. 25. MTAKK. Ráth Károly levelezése II. köt.

⁴⁶ *Tóth András*: Az Egyetemi Könyvtár és a magyar tudományos élet 1849—1875. Bpest. 1957. 464. l.

⁴⁷ *Szilágyi Sándor* — Pesty Frigyes 1860. máj. 6. OSzKK. Levelestár.

hatunk arról, hogy éppen egy-egy szakkönyv nincs kéznél, s ezért kell állnia félkészben a tanulmánynak,⁴⁸ vagy várni, míg valamelyik fővárosi ismerős átnezi a szükséges anyagokat a nagy könyvtárakban.⁴⁹ Csengery Antal kissé talán elkeseredetten szól a hazai kutatás hátramaradási okainak a könyvtári viszonyokkal való összefüggéséről: „A magyar tudós nem talál könyvtárt, hol a szakára tartozó nevezetesebb munkákat a mint megjelentek, csakhamar feltalálja; s az akadémia, anyagi tekintetben nincs úgy ellátva, hogy csak a különböző szakokban megjelenő külföldi folyóiratokat is mind megrendelje.”⁵⁰

Emellett a kutatók majd mindegyikét időhiány szorítja. Még az aránylag nyugodtabb körülmények között, a megyei közigazgatásban ülő történészek is arról panaszkodnak, hogy hetekre, hónapokra kénytelenek megszakítani kutatásaikat⁵¹ (Nagy Imre, Torma Károly), s a tudományos élethez oly közel álló munkahelyeken dolgozó kutatók, mint Révész Imre, Szabó Károly is magának „csak lopva dolgozhat”.⁵² Szabó Károly, az induló Századok kétségtelenül egyik legképzettebb „állandó munkatársa” az Erdélyi Múzeum könyvtárosa, s így idejének nagy részét kutatási anyaga között töltheti. Mikor azonban — könyvtárnoki teendői elvégzése után a kutatásokhoz kezdene, akkor — mint Torma Károlynak panaszolja — hol „gyűlésbe hívják”, hol mint segédtanárt vizsgákra, otthon pedig állandó családi gondokkal küszködik.⁵³

S igaz, hogy egy-egy tanulmányt, közleményt a mainál jóval kisebb idő alatt, s kevesebb munkaráfordítással írhatott meg a száz évvel ezelőtti történész, az első számok cikkeinek küldésekor nem egyszer mentegetőznek a szerzők, hogy közleményüket csak „hamarjában készítették”. S noha az első számokba olyan gondos munkájú történétírók adtak tanulmányt, mint Horváth Mihály, Nagy Iván, Pauler Gyula, mégis Szabó Károly, Nagy Imre leveleinek egy-egy utalása, Thaly és Ipolyi levélváltása is sejtetik, hogy nem voltak ritkák a rosszul olvasható és a stilisztikailag is gyenge kéziratok.⁵⁴ Ezeket Thaly átjavígtatta, néha átfogalmazta.⁵⁵ Tartalmi átdolgozásról, „húzásról”, vagy új mondatok, szövegrészek szerkesztői beiktatásáról egy esetben sem tudunk, noha, mint később erről szó esik, Thaly nagy előszeretettel fűzött „szerk.” jegyzeteket a megjelenő írásokhoz.

A beérkezett kéziratok javítgatásánál jóval nagyobb energiát kellett fordítania a szerkesztőnek a *nyomdai* munkára.

A szám kézirateit nem kellett egyszerre leadni a nyomdának, hanem folyamatosan szedették az egyes cikkeket, illetve a Tárca rovat friss híreit az utolsó korrektúráig gyűjthették.

Az első évfolyam második (októberi) számának „nyomdai ütemezése” pl. így alakult. Mivel a hónap eleji kéziratleadáskor csak kevés anyag gyűlt össze, október első napjaiban Thaly nyomdába küldte Szabó Károly éppen megérkezett Huszár Gál-tanulmányát s Pauler Zrínyi Péterét, hogy — mint Ipolyinak írta — legyen néhány napig mit szedessen.⁵⁶ Ipolyi forrásközle-

⁴⁸ ČSSR. Štátni Archiv Bratislava, pobočka v Nitre. Botka Vozokany. (A továbbiakban: ČSSR. Nitra. Botka Vozokany) Kart. 23. (44.) Vö. még: OL. Thaly cs. lvt. Levelezés Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. júl. 7.

⁴⁹ Haan Lajos — Pesty Frigyes 1867. júl. 11. OSzKK. Levelestár.

⁵⁰ MTAKK. Rákóczy László feljegyzései. Vegyes Iratok. III. Ms 4948/1 cs. Egyéb. 5. 1. é. n. (1868).

⁵¹ Szabó Károly — Torma Károly 1867. máj. OSzKK. Levelestár.

⁵² Révész Imre — Pesty Frigyes 1867. okt. 7. OSzKK. Levelestár.; OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. nov. 13.

⁵³ Szabó Károly — Torma Károly 1868. jan. 18. OSzKK. Levelestár.; Iratok 13., 16.

⁵⁴ Iratok 2., 10.; OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Nagy Imre — Thaly Kálmán 1867. júl. 10.; Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. júl. 7.

⁵⁵ OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Ipolyi Arnold — Thaly Kálmán 1867. okt. 12.

ményének második része csak október 11—12-én, Finály Henrik rövid beszámolója az apulumi ásatásokról csak október 20. körül érkezett a szerkesztőségbe, s ezután kerülhetett a nyomdába.⁵⁷ S azt olvasva, hogy a november 3-i választmányi ülésen Thaly már „bemutatja a Századok éppen akkor megjelent II., azaz októberi hármass (?) füzetét”,⁵⁸ kissé meglepődünk a szerkesztői munka gyorsaságán s a nyomdai átfutási idő rövidségén. Az első füzetek e gyakorlata, amely szerint a megjelenési hónap utolsó hetéig beérkező kéziratokat megjelentették a nyomás alatt levő számban, s a következő hónap elején a szám már az olvasó kezében volt (kimutathatóan így volt ez nemcsak az októberi, hanem a novemberi, decemberi számokkal is), többször megbosszulta magát a sok nyomdahibában.

Ismeretes, hogy az ötvenes, de különösen a hatvanas években milyen ugrásszerűen fellendült a hazai nyomdaipar.⁵⁹ Jelzi ezt nem csak a vidéki nyomdák rendkívül gyors szaporodása, s gyakran a fővárosi üzemeket is meghaladó teljesítménye, hanem a nyomdászüzemek belső szervezettségének növekedése is.⁶⁰ A szervezettség javulása természetesen igen lecsökkentette az átfutási időt is.⁶¹ A Századokat „ívenként az első javítással (azaz egy »házi korrigálással«) együtt 19 forintért” Emich Gusztáv üzemében nyomták.⁶² (A nyomtatási ár megfelel a korabeli átlagos költségnek. A Történelmi Tár XIII. kötetének [1867] íveit 20 forintért nyomták, s ugyanennyit fizetett az Akadémia a Monumenták és a Rákóczi-tár nyomtatásáért is.)⁶³ Emich ellenzéki napilapokat, tudományos hetilapokat már évek óta nagy számban adott ki, illetve nyomtatott. Korszerű üzemének nyilván nem kis része volt abban, hogy a Századok nyomdai munkálatai alig haladták meg az egy hónapot.⁶⁴

Sajnos a korabeli Századok egy nyomdába adott kéziratát, korrektúráját sem ismerjük, s így csak következtetni tudunk a nyomdahibák okaira. Érdekes adalékot nyújt ehhez Ipolyi egyik cikkének, az első (júliusi) számban megjelent Magyar Okmányérdekességek (I. rész) története. Ipolyi küld egy kusza írású, rosszul fogalmazott kéziratot, melyben Thaly „az észrevétlenül hagyott pongyolaságokat” átírja.⁶⁵ Így a nyomdász már egy javított, nehezen olvasható kéziratot kap, a „nonagesimo” helyett így könnyen „nonogerimo”-t, az „obligonis” helyett „obligátis”-t szed, „azután” helyett „azóta”-t.⁶⁶ A szedést követő első levonatot a nyomdai korrektor javította,⁶⁷ akinek — mint egy korabeli nyomdász írta — „amúgy is annyi a dolga, hogy mindent csak nagyjából végezhet”.⁶⁸ A tördeltet csak a szerkesztő olvasta, a szerzők csak egyes esetekben. Mivel rövid időn belül vissza kellett adni a korrektúrákat nyomásra, könnyen elképzelhető, hogy a szerkesztő össze sem hasonlította

⁵⁶ Iratok 8.

⁵⁷ Iratok 10., 12.

⁵⁸ Századok, 1867 nov. 305. l.

⁵⁹ OL. Belügyminisztérium Levéltára Általános iratok. 1867 — III. — 16/a. Az ország nyomdait összefirják 1867 nyarán, s jelentést kérnek tőlük.

⁶⁰ Vö. *Berkesi István: A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története.* Temesvár, 1900. 12. l. *Fereneci Zoltán: A kolozsvári nyomdászat története.* Kolozsvár. 1896. 102. l.

⁶¹ Vö. *Csülős Ferenc: A debreceni városi nyomda története.* Debrecen, é. n. (1911). 285. l.

⁶² Iratok 1.

⁶³ Az MTA Történelmi Bizottmányának költségvetése 1867. MTAKK. Történelmi Bizottmány iratai. 26/1867. 13. l.

⁶⁴ OL. Abszolutizmuskori Levéltár. Helytartótanács elnökségi iratok. Pest-Budán megjelenő újságoknak Előfizetői számok szerinti kimutatása. 1866. 6983. éln. IV. B. 519.

⁶⁵ Iratok 2., OL. Thaly-cs. ltv. Levelezés. Ipolyi Arnold — Thaly Kálmán 1867. okt. 12.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Iratok 1.

⁶⁸ Magyar Sajtó, 1864. dec. 5. 1302. l.; uo. 1864. dec. 21. 1364. l. A lap hasábjain zajló vita a sajtóhíbráról a korabeli sajtóviszonyok igen sok — a szerkesztőségi munkával, nyomdász bérezéssel, nyelvtudási hiányosságokkal kapcsolatos — kérdését felveti.

az eredeti kézirattal a nyomtatott szöveget. Szédési hibák tehát igen könnyen maradhattak a cikkekben. De ha a szerkesztő vagy a korrektor becsületesen is végezte munkáját, még mindig fennállott az a gyakori eset, hogy a nyomdász — mivel csak a kiszedett betűk száma szerint fizették, s a javításokat nem számították be, — egyszerűen figyelembe sem vette a korrektor vagy a szerkesztő javításait.⁶⁹ A szerző ilyenkor joggal háborodott fel a nem egyszer értelemzavaró betűhibákon.⁷⁰ Nemcsak Ipolyi említett tanulmányában maradtak meg s olvashatók e „roppant bakok”,⁷¹ hanem más közleményekben is sorra észrevehetőek a kisebb-nagyobb nyomdahibák. S noha Thaly több mint egy évtized múltán kissé oktatóan írja Szilágyi Sándornak, hogy a korrektúrák javítására több időt kell fordítania a szerkesztőnek,⁷² a korabeli kiadványok sokat vitatott technikai gyengeségétől, a sok betűhibától a Századok első számai sem tudtak megmenekülni. Amennyire a források alapján meg tudjuk ítélni, ebben valószínűleg nem egyedül Thaly volt a hibás. Abban már viszont jobban, hogy Ipolyi tanácsát — fogadjon egy külön korrektort a szerkesztőség — nemhogy elfogadta volna, de megsértődött rajta.⁷³

És itt röviden szólni kell Thaly szerkesztői tevékenységéről. Az eddig elmondottakból és a hátrébb közölt dokumentumokból is látszik szervezési lendülete, munkabírása. A folyóirat ügyeinek szinte minden szála az ő kezében fut össze, vagy legalább is átmegey kezén. Ő tárgyal a nyomdával, a könyvkereskedővel, ő ír, mozgósít cikkek írására, válogat a beérkezett kéziratok között, jórészt javítja a korraktúrákat s arra is van energiája, hogy elintézzé Szabó Károly alapítvány-befizetését, könyvet vásároljon Nagy Imrének, feladja ingatlanhirdetéseit, s továbbítsa — mivel „drága a posta” — a szerkesztőségbe a levelekkel, cikkekkel érkező csomagokat.⁷⁴

De mint azt a Thallyval foglalkozó irodalom már tisztázta, ez a hallatlan energia elfogultsággal, kiegyensúlyozatlansággal párosult.⁷⁵ Kisebbségekben is megnyilvánult ez. Nem tűrte, hogy beleszóljanak a szerkesztőség munkájába: Ipolyival a sajtóhibákért tett szemrehányások miatt különbözött össze.⁷⁶ Nagy Imrével pedig azért, mert egy alkalommal feltételezni mertte, hogy kézirata elhanyagott a szerkesztőségben.⁷⁷ A súlyosabb az volt, amikor az elfogultság szerkesztői önkénnyé fokozódott. A Századok első füzetét olvasva például azonnal feltűnik, hogy Thaly ismert nagy személyi „ellenlábását”, Szilágyi Sándort (és munkáját) a Századok többször is megtámadja. Az első számban Pauler (a társulati jegyző, a szerkesztőség munkatársa) Szilágyi Báthory Gáborát marasztalja el, igaz, elvi ellenvetésekkel, de eléggé szigorúan;⁷⁸ majd a szerkesztő néhány oldallal hátrébb elmondja, hogy Szilágyi, „ki mostanában ugyancsak szaporán termékenyíti történetirodalmunkat újabb és újabb munkákkal”, a Rákócziak kora Erdélyben címmel rendezti könyvét sajtó alá, „noha sajnáljuk, hogy a derék szerző elébb megírta

⁶⁹ Uo.; továbbá *Gábel József — Mangold János: A Temesvári könyvnyomdász-egylet története (1851–1887)*. Temesvár, 1890. 38. l.

⁷⁰ *Iratok* 10.

⁷¹ *Századok*, 44., 45., 46. l.

⁷² *Századok irattára*. Thaly Kálmán — Szilágyi Sándor 1833. jún. 13.

⁷³ *Iratok* 10., továbbá: *OL. Thaly-es. lvt. Levelezés*. Ipolyi Arnold — Thaly Kálmán 1867. okt. 12. *Márki Sándor*: Thaly Kálmán élete. 78. l. *MTAKK. Történelem* 4r—314.

⁷⁴ *OL. Thaly-es. lvt. Levelezés*. Nagy Imre — Thaly Kálmán 1867. júl. 10.; júl. 21.; szept. 29.; okt. 6.; *Véghely Dezső* — Thaly Kálmán 1867. dec. 3.; Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. dec. 4.

⁷⁵ *R. Várkonyi Ágnes*: i. m. 116. l.; *Förténelmi Szemle*, 1953. 1–2. sz. 243., 245. l.

⁷⁶ *Vö. Iratok* 10.; továbbá: *OL. Thaly-es. lvt. Ipolyi Arnold — Thaly Kálmán* 1867. okt. 12.; *Márki Sándor*: Thaly Kálmán élete 78. l. *MTAKK. Történelem* 4r—314.

⁷⁷ *OL. Thaly-es. lvt. Levelezés*. Nagy Imre — Thaly Kálmán 1867. júl. 10.; dec. 27.

⁷⁸ *Századok*, 1867. júl. 80—81. l.

a Rákócziak korát, mintsem a Rákóczi-ház levéltárát... áttanulmányozta volna". S zárójelben még tudára is adja Szilágyinak, hol található ez.⁷⁹ „Következetessége” folytán azután a novemberi füzetben — miután Szilágyit beválasztják a szerkesztőbizottságba! — arról tudósít, hogy a szerzőnek „júliusi jóakarató óhajításunk még idejében jött”, s átnézi majd a Rákóczi-levéltárát is.⁸⁰ A személyes elemek ilyen előtérben állása a későbbiekben is jellemző szerkesztői munkájára, s az egyik alapja lesz majd a következő években a folyóirat körüli ellentéteknek.⁸¹

Thaly szerkesztői koncepciójának tárgyalása egész történetfelfogásának, a korabeli történetírás gondolatköreinek felvázolásához vezetne. Az itt közölt levelekben⁸² többször írja: a Társulat és a Századok feladatát a történelem iránt érdeklődő szélesebb közönség felé fordulásban látja. Az első számban megjelent szerkesztői közleményben és Ipolyival vitázva is azért foglal állást a „puszta okmányközlések”-kel szemben a „kidolgozott cikkek” mellett, hogy „füzeteink tartalma a tágabb körű nem annyira szaktudós közönség számára is élvezhető legyen”.⁸³ Elszórt utalások vannak csak arra vonatkozóan is, hogy a szerkesztő a közönség igényére hivatkozva zárkózott el az egyetemestörténeti írásközléstől,⁸⁴ s a novemberi választmányi ülés jegyzőkönyvének néhány mondata vall csak arról, hogy nyíltan is szembe fordult azokkal, akik a külföldi irodalom ismertetését és a magyar történelemmel összefüggő európai események tárgyalását a Századok feladatai közé sorolták.⁸⁵ Nem érezzük feladatunknak annak boncolgatását, hogy a szerkesztői elvek kikristályosodásának, alakulásának ezen első nyomai miként kapcsolódnak a Thaly által képviselt történelemfelfogás alapelveihez. Nemcsak azért, mert a Thaly-monográfia sok vonatkozásban ezt elvégezte, de azért sem, mert az első füzetek, az első hónapok szerkesztői levelezése még messzemenő elvi következtetésekre e téren nem jögszítanak.

*

Jórészt a szerkesztőség (Pesty, Pauler) feladatai közé tartozott a *terjesztés* is. Mint az első füzet hátlapján közölték: a Századokat egyrészt az évi 5 forint tagdíj fejében kapták a társulati tagok, másrészt bárki előfizethette Ráth Mór könyvkereskedésében évi 6 forintért.

Ráth Mór, aki — mint a korabeli könyvkereskedők általában — szintén jelentős nyomdász-kiadói tevékenységet folytatott, Thaly Kálmán és Ráth Károly munkáinak kiadója, forgalmazója.⁸⁶ A Vastuskó-hoz címzett Váci utcai könyvkereskedése az Emich-boltot átvevő Pfeiffer Sándor mellett talán a legismertebb Pesten; történészek között mindenképpen az.⁸⁷ Boltjában megtalálhatók voltak nemcsak Arany, Vörösmarty, Horváth Mihály, Szalay László, Salamon Ferenc, Szabó Károly, Szilágyi Sándor munkái, hanem ő nyomta és forgalmazta többek között Mills St. J., Macaulay, A. Thiers könyveit — s aránylag olcsó, 1—2 forintos áron.⁸⁸ A Századok árát 1 forinttal — azaz

⁷⁹ Uo. 87. l.

⁸⁰ Uo. nov. 309. l.

⁸¹ Vö. R. *Várkonyi Agnes*: i. m. 116—119., 170. l.

⁸² Iratok.

⁸³ Iratok 3.

⁸⁴ OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Haan Lajos — Thaly Kálmán 1870. febr. 9.

⁸⁵ Századok, 1867. nov. 306. l.

⁸⁶ *Márki Sándor*: Adatgyűjtemény Thaly Kálmán életrajzához. I. köt. 111. l. MTAKK. Történelem 2r- 314.: továbbá: Ráth Mór Ráth Károlyhoz intézett levelei. MTAKK. Ráth Károly levelezése I. köt.

⁸⁷ *Gárdonyi Albert*: Régi pesti könyvkereskedők. Bpest. 1930. 105—109. l.

⁸⁸ ČSSR. Nitra. Botka Vozokany. kart. 24. (92.) Ráth Mór — Botka Tivadar 1867. dec. 2. Ráth Mór kiadványainak és boltjában kapható könyveinek jegyzéke.

a szokásos 20%-os könyvforgalmazói felárral — emelte.⁸⁹ (Csak zárójelben jegeznék meg, hogy az évi 25, majd 40 íven megjelenő Századokért 6 forint — a történelmi kiadványok általános árát tekintve, — alacsonynak számított. Szabó Károly: A magyar vezérek kora c. munkáját 3, Magyarország történetének forrásai c. művét 4 forintért, Horváth Mihály Magyarország függetlenségi harcának három kötetét 12 forintért árulták.)⁹⁰

A szerkesztésen belül Pesty Frigyes és Pauler Gyula feladata volt a terjesztés. Ők címezték és postázták a több mint félezer folyóiratpéldányt.⁹¹ A terjesztésnek hamarosan két formája alakult ki: vagy a szerkesztőségből küldték a tagoknak közvetlen a füzeteket, vagy pedig egy-egy régi történetkedvelő, valamelyik választmányi tag elvállalta, hogy a megyéjében, környékén élő, jórészt általa beszervezett társulati tagoknak a Századokat megküldi. E „vidéki központok” majd teljesen a korábban a Dunántúli Történetkedvelőkhöz kapcsolódó levelezési hálózat szerint épültek ki: Kőszegen, Szombathelyen Nagy Imre, Győrött Römer Flóris, Ráth Károly, Veszprémben Vég-hely Dezső, Agárdon Fabó András, Békéscsabán Haan Lajos, Kolozsvárott Szabó Károly, Debrecenben Révész Imre stb. szervezte az újabb társulati tagokat, illetve terjesztette a Századokat.⁹² Az új szám megjelenésekor Pauler és Pesty ezeknek egy csomagban elküldte a terjesztésre vállalt példányokat, melyeket ők továbbküldtek. A szerkesztőséghez kapcsolódó terjesztési hálózatnak nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk abban, hogy noha az újságok csak egészen félreeső helyen — a Pesti Napló pl. utolsó oldalán az apró hirdetések között, a bajai főgimnázium önképző körének évkönyve mögött — adott hírt a Századok megjelenéséről,⁹³ a Századokat az augusztusi 500 példány helyett októberben már 800 példányban kellett nyomni.⁹⁴ Nagy Imre pl. 2 hónap alatt 25 tagot szerez a Társulatnak, illetve előfizetőt a Századoknak.⁹⁵ Ha iratait, feljegyzéseit lapozzuk, láthatjuk, hogy a kiadásait, bevételeit is kinos precizitással vezető történetkedvelő szinte külön számadást, külön adminisztrációt visz a Századok terjesztésére.⁹⁶

A terjesztés első formája, amikor a szerkesztőség közvetlen az előfizetőknek expedálta a példányokat, azért volt nehézkes, mert a központban nagy adminisztrációt igényelt. A vidéki szervezőkre történő építésnek pedig abban volt a hibalehetősége, hogy mivel Pesty nem vezette pontosan a kiadott példányok listáját, gyakran egy-egy tag kétszer is kapott a folyóiratból: egyszer a helyi terjesztőtől, egyszer pedig Pestytől.⁹⁷ Kellemetlenebb volt az az eset, amikor pl. az egyik kőszegi előfizetőnek az első szám után sem Nagy Imre, sem Pesty nem küldött Századokat, számítva arra, hogy a másik gondos-

⁸⁹ Lukinich Imre: A Budapesti Szemle történetéből. Magyar Bibliofil Szemle. 1925 október-december. 225. l.

⁹⁰ CSSR. Nitra. Botka Vozokany kart. 24 (92). Ráth Mór kiadványainak ...

⁹¹ Úgy látszik, hogy Pesty vezette az előfizetők listáját, az ezzel kapcsolatos pénztári adminisztrációt. Pauler a kiküldéseket intézte (Márki Sándor: Adatgyűjtemény ... I. köt. 115. l.) s a reklamációkkal foglalkozott. (Pesti Napló, 1867. aug. 17.)

⁹² Iratok 4., 6A., B.: OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Vég-hely Dezső — Thaly Kálmán 1867. dec. 3.; Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. máj. 15.; Révész Imre — Thaly Kálmán 1867. máj. 3.; továbbá: Haan Lajos — Pesty Frigyes 1868. jan. 8.; Fabó András — Pesty Frigyes 1867. júl. 9. Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. köt. 106., 125. l. OSzKK. Fol. Hung. 1115.: Századok, 1868. jan. 56. l.

⁹³ Pesti Napló, 1867. aug. 14.; Vasárnapi Újság, 1867. aug. 18.; Magyarország, 1867. júl. 3.

⁹⁴ Iratok 7.

⁹⁵ Iratok 4., 6A., B.

⁹⁶ Nagy Imre Naplója és számadásai. OSzKK. Quart. Hung. 2958. Jellemző pl., hogy még 1868 májusában is szövezeszi Pesty Frigyesnek: nem kapta meg pontosan a múlt évi nyugtákat (Nagy Imre — Pesty Frigyes 1868. máj. 2. Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. köt. 135—136. l. OSzKK. Fol. Hung. 1115.), majd mikor azokat nem kapja meg, nem bízza többé a pénztárnokban, külön feljegyzést készít Thaly-nak is, kinek a tagdíját, illetve alapítványát küldte el a pénztárnoknak. (OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Nagy Imre — Thaly Kálmán 1868. máj. 20.; Nagy Imre — Pesty Frigyes 1868. máj. 19. OSzKK. Levelestár.

⁹⁷ OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Nagy Imre — Thaly Kálmán 1867. nov. 2.

kodik a kiküldetéséről. Hiába fizette az előfizető rendszeresen a tagdíjat, az 1867 júliusi szám után csak az 1868 decemberiből kapott legközelebb.⁹⁸

A többszáz folyóiratpéldány postázása nagy munkát adott a szerkesztőség munkatársainak, ugyanakkor sok pénzébe is került a Társulatnak. Igaz, hogy a 60-as évek második felére a hazai postahálózat erősödésével csökkentek a postaköltségek is.⁹⁹ A Századok szerkesztőségének mégis újabb és újabb próbálkozásokat kellett tennie a postaköltségek redukálására, mivel az első évben a Társulat összkiadásainak majdnem 8%-át a postadíjak alkották, s ezeknek nagyrészt a Századok expediálási költsége tette ki.¹⁰⁰ A helyzeten csak 1868 tavaszán történt változtatás, amikor a minisztérium (Mikó, a Társulat elnöke volt a miniszter) noha visszautasította Thalyék díjmentes szállítást kérő folyamodását, de engedélyezte a Századok újsággént történő postázását, ami a költségeket harmadára csökkentette.¹⁰¹ A terjesztést a sok kellemetlenség ellenére sem adhatta át a szerkesztőség a könyvkereskedésnek. Nemesak az anyagi szempontok miatt, hanem mert már az első hónapok világosan mutatják: a Történelmi Társulat legfontosabb szervezőereje folyóirata, a Századok.¹⁰² Dokumentálják ezt azok a levelek, melyek arról szólnak, hogy egyesek kijelentik, csak akkor fizetnek társulati tagdíjat, ha kezükbe kapták a Századokat;¹⁰³ Haan Lajos pedig azért kér 10—14 példányt a társulati közlönyből, mert könnyebben talál aláíróra, ha őket — mint írja — „azonnal megkínálhatnám a Századok eddig kijött füzeteivel...”¹⁰⁴

Nem egyszerűen arról volt szó, hogy a Századokhoz olcsóbban lehetett jutni (6 Ft helyett 5 Ft), ha valaki befizette a társulati tagdíjat, de a Századok képezte a tényleges összekötő szálát az ország más-más részein élő társulati tagok, történészek között. Mint azt egy alkalommal Szabó Károly írta Thaly-nak: a vidéki választmányi tagok alig-alig tudtak egy-két évenként megjelenni a pesti közgyűlésen, vagy a vidéki vándorgyűléseken.¹⁰⁵ Erre az összefogó szerepre, mint azt az Alapszabályok s a szerkesztői célkitűzések világosan tanúsítják, tudatosan vállalkozott a szerkesztőség, vagy helyesebben: a Társulat vezetősége következetesen jelölte meg közlönyének ezt az irányt.¹⁰⁶ E „szervező feladat”-ot egy szakág központi folyóirata természetesen a „kis rovatok”-ban oldhatja meg elsősorban: az *ismertetési rovatban* és a hírek között, azaz a *Tárcában*.

Thaly, aki zsurnaliszta korában a Pesti Hírlapnál az „újdonságok” rovatot és a lap híreit írta,¹⁰⁷ most is gyakorlottan és ügyesen állítja össze a Századok híryanagát. Amíg a korabeli lapszerkesztők egyik legnagyobb gondja volt az új hírek beszerzése,¹⁰⁸ addig Thaly, elsősorban hatalmas levelezésére támaszkodva majd minden történész munkájáról, előkerült vidéki történelmi emlékekről bőven kapott híryanagot. Amit a szerzők egyéni munkájukról, el-

⁹⁸ Uo. Nagy Imre — Thaly Kálmán 1869. márc. 2.

⁹⁹ *Hencz Lajos*: A magyar posta története... Bpest. 1937. 127. l.; *Lukinich Imre*: A Budapesti Szemle... 225. l.

¹⁰⁰ MTAKK. Történelem 4r.—34 sz. Pesty Frigyes jelentése...

¹⁰¹ Századok Irattára. A Földművelés, Ipar és Kereskedelmi Minisztérium 1868. márc. 2-án kelt 2733. számú leirata a Magyar Történelmi Társulat elnökségéhez.

¹⁰² „A társulat szellemi működésének eredményét legkiváló havi közlönyük, a »Századok« képezi” — mondja Horváth Mihály az 1868. január 9-i választmányi ülést megnyitó elnöki beszédében. Századok 1868. jan. 55. l.

¹⁰³ Iratok 4.

¹⁰⁴ Haan Lajos — Pesty Frigyes 1868. jan. 8. Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. köt. 125. l. OSzKK. Föl. Hung. 1115.

¹⁰⁵ OI. Thaly-es. lvt. Levelezés. Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. júl. 7.

¹⁰⁶ Iratok 3.

¹⁰⁷ *R. Várkonyi Agnes*: i. m. 76. l.

¹⁰⁸ Híndy Árpád, a „Hon” ekkori munkatársa írja majd negyedszázad múlva: „A Hon-nál egy ideig dívott az a szokás, hogy a ki eredeti hírt hozott be, kapott egy kubai szivart”. (*Híndy Árpád*: Hírlapszerkesztés a hatvanas évek közepén. Magyar Salon 1889 máj. 292. l.)

gondolásaikról írtak a szerkesztőnek, annak egy része hamarosan napvilágot látott a Tárca hírei között. Szabó Károly koraközépkori kutatásairól, Huszár Gál életéről írandó cikkének tervéről például a szerző júliusi s októberi levelei alapján számol be,¹⁰⁹ sőt a novemberi számban a Kendefyekről és levéltárakról írott sorok majdnem teljesen egyeznek Szabó Károly erről hírt adó levélrészleteivel.¹¹⁰ Ezek a levelek természetesen nem egyszer érezhetően azért íródtak, hogy Thaly tudjon munkájukról, és írjon is róla a folyóiratban. Ráth Károly egyik novemberi levelében pl. külön kéri a szerkesztőt: a legközelebbi számban jelentessen meg egy hírt arról, hogy a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek IV. kötete most van nyomás alatt, és sorolja fel a benne megjelenő közlemények címeit.¹¹¹ A hír — majdnem szó szerinti egyezéssel — meg is jelent a decemberi Századokban.¹¹²

A folyóirat a társulati választmányi ülésekről lényegében az ülések jegyzőkönyve alapján tudósított, az Akadémia osztályüléseiről pedig az Akadémiai Értesítő beszámolóinak összefoglalását adta. Az így összeállt híryanag az olvasó számára érdekes, friss áttekintést nyújtott a történész közéletéről. A rovat ugyanakkor magán hordta Thaly szerkesztői tevékenysége már említett hibáinak jegyeit is. A decemberi számban például könyvek megjelenéséről (Horváth Mihály „Huszonöt év . . .”, Erdélyi János „Egyetemes irodalomtörténet”) ír néhány sorban, majd szinte olvasmánynaplószerűen ismerteti Botka Tivadarnak a Budapesti Szemlében megjelent kétrészes tanulmányát. Mellette Bercsényi arcának „valódi ős magyar-jelleg”-ét bizonygatja (saját könyvéből kiemelve), majd „A pesti utcák történeti nevei” címen felesel a városi képviselő bizottsággal: „A kis ronda percz-utczára pedig a fényes, büszke *kurucz* név reátukmálása ellen ünnepélyesen tiltakozunk; a szabadság vitézeit nem szabad ily hitvány utczával prostituálni, — legyen az *labancz*-utczává!”¹¹³

A történelmi irodalom rendszeres ismertetését már 1865-ös lapindítási kísérletekor Pesty is bevette programpontjai közé.¹¹⁴ Egyrészt a külföldi munkák ismertetése által is művelni akarta a hazai történetírókat, másrészt a hazai történelmi munkák „agyonhallgatását” megszüntetni. A Századok 1867 októberi füzetében Pauler Gyula Horváth Mihály könyvéről írva azt mondja, hogy „a Századoknak egyik főfeladata történelmi irodalmunk minden mozzanatáról értesíteni, tájékoztatni a közönséget”.¹¹⁵ E programszerű szavak ellenére sem találjuk annak nyomát, hogy a szerkesztőség súlyt fektetett volna az ismertetési rovatra, s hogy benne a megjelenő történelmi publikációkról valami rendszerességgel tájékoztatni akart volna. S noha októbertől kezdve gyűjteni akarják a legújabb történelmi publikációkat,¹¹⁶ a beérkezett munkákról mégsem készülnek recenziók. Így az első számok ismertetési rovata igen szegényes: Ráth és Fraknoi Dallos Miklósán, Szilágyi Báthory Gáborán, Thaly Bercsényijén kívül sokáig csak Horváth Mihály „Kisebb történelmi munkái”-t — ezt is rendszertelenül — ismertették Pauler Gyula és Fabó András tollából.¹¹⁷ Pedig az újabb munkatársak mozgósításának, bevonásának egyik legjobb módja az ismertetések készíttetése lett volna, nem is szólva arról, hogy amilyen szívesen olvasta bármelyik vidéki kutató vastagon szedett neve mellett

¹⁰⁹ OL. Thaly -cs. lvt. Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. júl. 7., okt. 9.: Iratok 12.

¹¹⁰ Uo. Szabó Károly — Thaly Kálmán 1867. nov. 13.: Századok 1867. nov. 309—310. l.

¹¹¹ Uo. Ráth Károly — Thaly Kálmán 1867. nov. 28.

¹¹² Századok 1867. dec. 417. l.

¹¹³ Századok, 1867. dec. 417., 418. l.

¹¹⁴ *Glatz Ferenc*: Kísérlet történelmi folyóirat . . . 1293. l.

¹¹⁵ Századok, 1867. okt. 206. l.

¹¹⁶ Uo. 224. l.

¹¹⁷ Századok 1867. júl. 78—79. l.; okt. 206—210. l.; nov. 291—305. l.; 391—411. l.

a néhány soros tudósítást kutatásairól a *Tárca* rovatban, ugyanolyan örömmel vette volna a munkájáról megjelenő rövid beszámolót a könyvismertetések között.

Végül, ha már a Századok szervező erejéről, a társulati közéletben betöltött központi szerepéről szólunk, nem lehet mellékes — akár hozzávetőlegesen is — felmérni: mit jelentett anyagilag a Társulatnak a Századok kiadása. Ráfizetéssel járt-e, mint a tudományos lapok annyiszor, vagy kifizetődött, esetleg hasznos is hozott.

Pesty Frigyes 1867. évi kimutatása szerint a Társulat évi *kiadásai* 1936 forintra rúgtak.¹¹⁸ Ezt majdnem teljes egészében a Századokra fordították. Nyomdai költségek, „írói díjak”, „könyvkötői számla”, „postai költségek” címén összesen 1345,50 forintot fizettek ki. Hozzávéve még ehhez a szerkesztő-titkár évi 500 forint fizetését és a „társulati szolgáló”-nak fizetett 36 forintot, a folyóirat első évi költsége — ilyen „maximális” számítás szerint — 1881,50 forint volt.

Csak hozzávetőlegesen mérhetjük fel, hogy a Társulat *bevételeiből* mennyi csik a Századokra.

Az előfizetők törzsét (egyéni példányokat nem árultak a Századokból) a társulati tagság adta. Júliusban 393, szeptember végén 457, október végén 507, november végén 545, az év végén pedig 613 tag-előfizető volt. Említettük már korábban azokat az adatokat, melyek dokumentálják, hogy a társulati tagok közé többen azért léptek, hogy kapják a Századokat. Talán nem túlzás azt sem állítani, hogy az első számok megjelenésének is része volt abban, hogy össze az „ötforintos tagok” oly nagy mértékben szaporodtak.¹¹⁹ Az évdíjas tagok 1867 végéig 2200 forintot fizettek be.¹²⁰

Az előfizetők másik részének — a nem társulati tagoknak — száma kezdetben kb. 100 főre tehető.¹²¹ Számuk valószínűleg egyre nőtt, s ezek vásárolták meg az első évfolyam 800-as példányszámából a társulati taglétszámon felül eső részt. Ha a 2200 forinthez hozzászámítjuk az ezektől kapott előfizetési díjat (100 példányért 500 Ft.), melyet a költségvetés egyébként nem tüntet fel a bevételek között, akkor láthatjuk, hogy a bevételek messze meghaladták a Társulat egész évi kiadásainak összegét.

A kimutatás számos szempontja azonban nem mutatják teljesen azt a nyereségyarapodást, amelyet az előfizetők számának emelkedésével a Századok nyomtatása jelentett. Ez a gyarapodás abból származott, hogy az 500 feletti példányszám esetén egy ív nyomdai költsége alig emelkedett (100 példányonként 1,8 forint).¹²² Jórészt ennek a tiszta nyereségnek köszönhető — természetesen a tőkésített alapítványok mellett —, hogy a Társulat költségvetési egyenlege az első években állandóan aktív maradt, s a Társulat így szép bevételhez jutott.¹²³

*

¹¹⁸ MTA KK. Történelem 4r—34. sz. Pesty Frigyes jelentése.

¹¹⁹ Júliustól december végéig az alapítók száma tízzel (52-ről 62-re), az évdíjas tagok száma 210-zel (341-ről 551-re) emelkedett.

¹²⁰ Pesty Frigyes pénztári jelentése az 1867-ik évről. Századok, 1868. jan. 134. l. Ez a jelentés nem részletezi — mint a kézirati példány — a kiadásokat.

¹²¹ Századok Irattára. Pauler Tivadar — Ráth Károly 1867. nov. 3. Egyébként az elkelt 800 példányból a társulati tagok csak 613-at kaptak, a többit valószínűleg szintén Ráth Mór adta el.

¹²² Iratok I.

¹²³ 500 példány esetén 1 ív előállítási költsége (nem számítva az állandó jellegű kiadásokat — titkári fizetés stb.): 19 ft nyomdai költség + 20 ft szerzői díj = 39 ft. Az ára: $500 \times 5 \text{ ft} = \frac{2500 \text{ ft}}{25 \text{ ív}} = 100 \text{ ft}$. (Egyébként láthatóan erre az 500 példányszámra épült a költségvetés is.) 800 példány esetén 1 ív előállítása 24,40 ft + 20 ft = 44,40 ft-ba került. Egy ív ára így: $800 \times 5 = \frac{4000}{25} = 160 \text{ ft}$.

A szerkesztői munka egyes részeinek vázolása, a folyóiratindítással járó szerkesztői gondok, egy-egy szám születésének nyomonkövetése, a Századok szerepéről mondottak mozaikszerű egymásmelléállítása talán érzékelteti a folyóirat indításakor kialakult helyzetet. Törekvésünk csak az volt, hogy az induló Századok szerkesztésével kapcsolatosan hátramaradt források alapján megpróbáljuk az első hónapok munkájának egyes részeit rekonstruálni.

A szerkesztőségi levelezés, a folyóirat iratai csak töredékesen maradtak ránk, s a mai kutatónak elsősorban Thaly levelezésére kell munkájában támaszkodnia. Itt sincs azonban teljes anyag: jórészt a Thalyhoz érkező levelek maradtak csak fenn, azok is nem egyszer hiányosan.

A következőkben néhány olyan levelet, nyomtatványt adunk közre, melyek — ha gyakran egészen más és más oldalról is, — betekintést engednek a társulati folyóirat kezdeti időszakának szerkesztői munkájába.

IRATOK

I.

1867 július 3. — Pest

A Századok szerkesztősége és a nyomda közötti megállapodás

Tekintetes

Thaly Kálmán úrnak!

mint a Magyar történelmi Társulat Titoknokának.

A tek. Uraságod által „A magyar történelmi Társulat” *Századok* című havi közlönyének formatuma, betűje és papirosára nézve előmutatott, s az Akadémia Értesítőihez¹ teljesen hasonlító — de egy m-betűvel szélesebben szedendő munka 500 példányát ívenként az első javítással együtt 19 forintért elvállaljuk. Minden további 100 példányért pedig 1f 80 krral többet számíttunk.

Kelt Pesten 1867 július 3-án

Tellyes tisztelettel
Urschitz Jakab
az Emich nyomda ügyvezetője^a

Eredeti kézíratos levél. Századok Irrattára.

2.

1867 július 3. — Eger

Ipolyi Arnold küldi okmánypublikációját Thaly Kálmánnak a Századok első füzeté számára

Tisztelt Collega Úr!

Itt küldöm kednek közlönyünk számára a cikket, amint azt hamarjában elkészíthettem; folytatása majd következik.

Egyre kérem. Méltóztatnék némi gondot fordítani correcturájára. Írásom meg lehetőszen hiányos, s nyomtatásban cikkeim ezért rendesen egészen eltorzítva jelennek meg. Ha lehet arra kérném, méltóztatnék a második correctura után keresztkötés alatt

¹ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője — az Akadémia hivatalos közlönye.

^a „1872. oct. 1-jéig volt érvényben” — olvasható a lap alján Thaly kézírásával.

meg küldeni, de csak e hó 20 dikaig. Azontul, 24-dike felé Pesten lesznek átmenet külföldre, és ha szedésére csak akkor kerül a sor a correcturát majd ott végezhetem.² —

Addig is vagyok

tisztelő híve

Ipolyi

Eredeti kézíratos levél. Országos Levéltár. Thaly-család levéltára. Thaly Kálmánhoz intézett levelek. (A továbbiakban: OL. Thaly-cs. lt. Levelezés)

3.

1867 július — Pest

A Századok „tartalmára s irányára” vonatkozó szerkesztőségi közlemény, mely a Tárcaza rovatban jelent meg

— *Magyar Történelmi Társulat.* E rovat alatt a havi közlöny minden füzete rövid értesítéseket fog adni társulatunk időnkénti működéséről; minthogy azonban most az eddigelő történeteket első cikkünkben bevezetésképen előszámláltuk:³ ezúttal inkább közlönyünk a „Századok” tartalmára s irányára nézve akarunk itt egyet-mást elmondani. A „Századok” aug. és sept. hónapokat kivéve minden hónapban megjelenend, a jelen alakban, 3—6 íves füzetekben. Feladata, a hazai történelmet minden nemű e szakba tartozó kisebb-nagyobb közlemények által művelni, előbbre vinni, érdekeit híven és serényen képviselni, íranta minél nagyobb érdekeltséget gerjeszteni, s szakkedvelőket vagy inkább szakértőket képezni. Mindezeknél fogva tartalmát inkább kidolgozott cikkek, mint anyagul szolgálendő pusztá okmányközlések képezendik; azonban bevezetéssel, kellő magyarázatokkal és jegyzetekkel ellátva kisebb terjedelmű történelmi kútfőket, okmányokat is igen szívesen vesz és közöl, főtekintettel mégis az eredetiben magyarul írt kútfőkre és okmányokra, hogy t. i. füzeteink tartalma a tágabb körű, nem annyira szaktudós, közönség számára is élvezhető legyen. Latin vagy egyéb nyelvű okmányoknál a szöveg fordítását, vagy legalább magyarázatát is kérjük a t. cikkíróktól, kivált az első években, míg a közönség az ily komolyabb — és sokak előtt szárazabb — természetű közleményekhez hozzá nem szokik.

Cikkeink — mint már a jelen első füzetből is tájékozhatja magát az olvasó — 1) történelmi értekezések (pl. Horváth Mihályé, Ipolyié, Pestyé stb.); 2) kisebbféle kútfői közlések, bevezetéssel, befejezéssel, felvilágosításokkal s jegyzetekkel: szóval tájékozással ellátva, mint pl. Thaly Kálmán jelen cikke, 3) a magyar történeti irodalom, vagyis bel- és külföldön megjelenő, hazánk kultját érdeklő könyvek ismertetése, bírálatai, pl. Pauler Gyula cikke, 4) a tárczát, melynek rovatai különösen a „Magyar Történelmi Társulat” működéséről hivatalos értesítéseket, a Magyar Tudományos Akadémia történeti osztálya, történelmi és archeologiai bizottsága üléseiről pedig rövidebb közléseket fognak tartalmazni. Figyelemmel kísérjük ezenkívül a bécsi es. k. akadémiának Magyarország történelmét érdeklő kiadványait is, valamint az erdélyi (kolozsvári) múzeumegylet, a magy. kir. természettudományi társulat archeologiai osztálya, a dunántúli történetkedvelők összejövetelei, a nagy-szebeni honismertető egylet és a zágrábi horvát akadémia Szent-István koronája országainak történetét érdeklő működését stb. Folytonos tekintettel leszünk a hazai levéltár-ügyre, a magyar történelem és archeologia terén koronként fölmerülő fölfedezésekre; sőt egyes honi történettudósaink — különösen társulatunk tagjainak — e szakba vágó egyéni munkálkodásairól, s az ezt érdeklő körülményekről is igekezeni fogunk olvasóinkat apróbb közlések által időről időre tudósítani.

Hogy mindezt valósíthassuk: t. cz. ügybarátaink szíves közreműködését állandóan kikérjük, — kivált társulatunk vidéki t. cz. tagjait: szíveskedjenek adandó alkalmakkor, hacsak rövideden is, értesíteni a „Századok” szerkesztőjét a környékükön fölmerülő történelmi vagy régészeti fölfedezésekről, köz-, családi-, és magánlevéltárak, gyűjtemények tartalmáról, állapotáról; történelmi emlékü épületek, romok, fest-

²Ipolyi augusztus végén egy hónapos nyugat-európai útra (Németország, Franciaország, Anglia) megy. (Századok, 1867 júl. 87. l.)

³Utalás a Társulat megalakulásának történetéről megjelent összefoglalásra. (Századok, 1867 júl. 1—17. l.)

mények vagy szobrászati művek, ó harangok, régi pénzek, zászlók, múlt századokból fennmaradt családi ereklyék, fegyverek, ékek, ruhadarabok stb. miben és hol léteztéről. Bárkinék ilyenmű értesítése szívesen fogadtatik.

A „Magyar Történelmi Társulat” t. cz. választmányi tagjait pedig ezennel kiváltképen fölkérjük, mint a „Századok” „legtermészetesebb munkatársait”: támogassák e közlőnyt minél buzgóbban és serényebben gyakori becses közleményeikkel, figyelembe vévén erre nézve alapszabályaink 33-ik §-át.⁴ Csak az ő lankadatlan közreműködésük mellett reméljük társulati közlőnyünket folyvást jeles tartalmúvá tehetni. Kérjük azért, hogy már a jövő octóberi s novemberi füzetekre is minél többen szíveskedjenek kisebb-nagyobb czikkeket, közleményeket beküldeni, és pedig, minthogy a szerkesztő-titkár augustus havát és september első felét felső-magyarországi levéltári s régészeti bűvárlatokkal a fővárostól távol töltendi: ez idő alatt a „Századok”-ba szánt mindennemű kéziratot, valamint a társulatot érdeklő egyéb közléseket is, Pesty Frigyes társ. pénztárnok úrhoz (váczi utca 20. sz. a.)⁵ méltóztassanak intézni.

Megjegyezzük, hogy minden a „Századok”-ban megjelent cikk díjaztatik, kivéven az inkább személyi érdekű, aprós közléseket. Kik közelebről az octóberi s novemberi választmányi üléseken valami történelmi vagy régészeti tárgyról értekezni, okmányokat, régi műtárgyakat stb. — az alapszabályok 20-dik §-a⁶ értelmében — bemutatni akarnak: azokat is tisztelettel fölkérjük: értesítsék erről a titkárt, september második felében az octóberi, — s octóber folytán a novemberi gyűlést illetőleg; — és így folyvást, egy-két héttel előre az illető gyűlések előtt.

Századok, 1867. július 81—83. l.

4.

1867 augusztus 12. — Kőszeg

Nagy Imre küldi Pesty Frigyesnek a Történelmi Társulat „évdíjas” tagjainak névsorát és tagdíjukat

Tekintetes úr

Itt van szerencsém egy aláírási ívet megküldeni a „Történelmi Társulat”-ra; 10 ft. kíséretében mint Bobest Lajos és a szombathelyi főgymnasium évdíjait, Pontelly Károly és a Sz. Benedekrend székháza Kőszegen még nem fizettek, kijelentették azonban, hogy a mint a „Századok” első füzeté nekik kézbesítenni fog, fizetni fognak. Mind a négy aláírónak járó első füzeteit a „Századok”-nak tessék tehát kérem egyenesen hozzám küldeni majd én mind a négynek kézbesíteni fogom és a még járandó 10 ftot is beszédem az illetőktől. Van továbbá még reménységem arra, hogy több aláíró is szerzendek, ha tehát lehetséges még több példányt kérek a „Századok” 1-⁶ füzetéből, majd pontosan számolandók róluk.

Hazafiúi üdvözlettel vagyok Tekintetes úrnak
tisztelője és szolgálja
Nagy Imre⁶

Bredeti kézíratos levél. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (A továbbiakban: OSzKK) Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. 128—129. l. Fol. Hung. 1115.

⁴ „E folyóirat legtermészetesebb munkatársaiul a társulati választmányi tagok tekintetnek: de szívesen fogad használható közleményeket a többi tagoktól, sőt a társulaton kívül álló történetkedvelőktől is” — mondja az Alapszabály 33. §-a.

⁵ Pesty munkahelyének, az Iparbanknak címe.

⁶ „A választmányi tagoknak jogukban áll a hazai üléseken a társulat szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról akár írásból, akár élőszóval értekezni, ily tárgyakat bemutatni, másoktól írt értekezéseket fölolvadni; a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, azokra határozó szavazattal be is folyni. . .” (Alapszabályok 20. §.)

⁶ A levél hátsó oldalán Pesty Frigyes kézírásával: „E levél folytán küldtem 15 példányt.”

5.

1867 szeptember 17. — Pest

Thaly Kálmán levele Nagy Ivánhoz, melyben cikket kér tőle a Századok részére

Tisztelt Tekintetes Úr!

Kedves Collega uram!

A „Századok” jövő, octóberi füzetére még igen kevés jó kézirat érkezett be; Isten pedig mostan t. kegyednek nyugodalmat adott: szakítson tehát ebből néhány órát a tört. társulatnak, s írjon valami közleményt (: a minő tetszik, mert mind jó az!:) úgy, hogy oct. 1-jére, vagy legfőljebb 3-kára — a mikor választmányi ülésünk lesz — megkaphatnám. Igen-igen kérem erre, mert valóban szükséges; a díj — mint tudni méltóztatik ívenként 20 frt —; új tag megint jött valami 60, s az őszszel pár százat reménylünk; sok a búza, jó az ára, van pénz a magyar markába, — juthat így a tudományra. —

Ezzel vitézlő ezeres-kapitány uram tudós unokáját a kuruczok Istenének oltalmába ajánlva,⁷ maradok

a Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája
Thaly Kálmán*Eredeti kézíratos levél. OSzKK. Levelestár*

6.

Nagy Imre levelei Pesty Frigyeshez, melyekben számot ad a pénztárnoktól kapott Századok példányairól, s küldi az újabb tagok, illetve előfizetők „illetékét”

A.

1867 szeptember 19. — Kőszeg

Tekintetes ur!

A „Századok” 15 példányát, mult alkalommal megkaptam, egy példányt adtam Bobest Lajosnak, egyet Szombathelyre az ottani prémontrei főgymnasium könyvtárába, számot adandó a többiről, van szerencsém idemellékelve az aláírási ívet, az abban aláírók által 5 frtjával befizetett évi járulékot 30 ftot o. é. megküldeni, e 6. aláírónak átadtam mindjárt a fennmaradt 13 példányból illetékét, s így még számolnom kell 7 példányról.

Még ezen fellül szerzendek úgy hiszem 10 aláíró, kérek tehát még 10 példányt az 1° füzetből.

Kitünő tisztelettel maradvan

Tekintetes urnak kész szolgája
Nagy Imre*Eredeti kézíratos levél. OSzKK. Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. 130—131. l. Fol. Hung. 1115.*

B.

1867 október 5. — Kőszeg

Tekintetes ur!

Ime ismét van szerencsém aláírókkal szolgálhatni és pedig a melléklet szerint négygyel az 1° füzetet át is adtam már, s kiktől az évi járandóságot beszédvén, ezeket valamint a még hátralékból volt Pontelly Károly, és a kőszegi ben. r. gymnasium tulaj-

⁷ Thaly szívesen használt kuruckodó formulának egyike. A z utalás arra vonatkozik, hogy — mint Thaly kutatásai közben kiderítette — Nagy Iván egyik őse kuruc kapitány volt. (Thaly Kálmán Nagy Ivánhoz írott levelei. OSzKK. Levelestár.)

donkép Sz. Ben rend székháza néven van beírva. tartozását összesen tehát 30 ft-o ide mellékelve megküldök; marad nálam még egy példány, melyről annak idejében pótlólag számolandok.

Kitünő tisztelettel maradok

Tekintetes urnak kész szolgálója
Nagy Imre^c

Eredeti kéziratos levél. OSzKK. Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. 132—133. l. Fol. Hung. 1115.

7.

1867 október 5. — Pest

Thaly Kálmán Ráth Károlyhoz írott levelében közleményt kér a Századok részére, és panaszkodik sok munkájáról

Kedves Barátom!

Leveledet s küldeményedet kaptam, köszönöm.⁸ A tudósítást átnéztem, igazgattam is benne imitt—amott, s ma átadám a Honéknak: a jövő hétre közleni ígérik, s leiratni sem, szükséges, küldenek belőle levonatot, a Pesti Naplónak,⁹ amelyet a Hon előfizetők dolgában már felülhaladott. Ugy kell, mért bántja Kemény Kossuthot! Vivát, terjed a baloldal! —

Vég helyi derekabb legény mint te: mert az be tudott jönni a tegnapelőtt tartott választmányi ülésre.¹⁰ Hanem azért te sem menekülsz ám meg, mert íme ezennel hivatalosan felszólítottak, hogy a „Századok” novemberi füzeté számára küldj kezembe octóber végéig valami közleményt; érted: közleményt ne pusztá okmányt; — magyarázott okmányt már lehet, úgy mint az — első füzetben pl. Nagy Iván, v az én közlésem. Közreműködésedet mint választmányi tagét mindenestre elvárja a társulat, valamint mi többiekül mind dolgozunk. Ívenként 20 frtjával díjazunk minden közleményt, mert pénziünk tűrhetően van; jól szaporodunk, megint jött vagy 60 új tag, s új évig még vagy 200-at remélünk; a Századokat már 800. példányban kell nyomtatni.

Hát Ebenhök nem küldhetne valami koronczai históriát? beszélj vele kérlek. Imre most írt: ő ismét küld. —

Utazásomból szept 15-kén megtérve, 19-kén Csepren mentem; ott voltam 30-káig, s most oct. 1-jén jöttem le véglegesen. Dolgom tömérdek, úgy hogy kutatásaimhoz igen kevés időm jut. Tanár, titkár, buvár: jaj! megöl ez a három ár! . . . No neked jobb a dolog: mert a levéltár csak egy ár,¹¹ — s az is jó ár, — aztán meg a magad árodát is jó helyre tetted; azzal kedves csak a munka! . . .

De már Isteneved; a mikor lejössz: utazásomat akkor beszélem el. Ezzel maradok, küldeményedet oct. végére okvetlenül várva (:különbén beírlak a lusták légijába!:) maradok

hű barátod
Thaly Kálmán
ugyis mint titkár

Eredeti kéziratos levél. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár. (A továbbiakban: MTAKK) Ráth Károly levelezése II. köt. Magyar Irodalmi Levelezés 4r—163.

⁸ Ráth Károly szeptember 30-án írott levele (OI. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Ráth Károly — Thaly Kálmán) kíséretében küldte Fraknóival közösen írott könyvüket és a Dunántúliak utolsó, kismartoni összeállításáról készült beszámolót. Kérte egyben Thalyt, hogy a tudósítást adja át a „Hon” szerkesztőségének.

⁹ A Pesti Napló Kemény Zsigmond lapja, ennek hasábjain támadja meg Kemény Kossuthot.

¹⁰ Az október 3-án tartott választmányi ülésről van szó.

¹¹ Ráth Győr megye levéltárnoka

^c A levél hátsó oldalán Pesty kézírásával:

„Péter Dénes 5
Halasi Casino 5
Hofmeister Illyés 5
Darvady Gábor 5”

8.

1867 október 5. — Pest

Thaly Kálmán Ipolyi Arnoldhoz írott levelében elmondja, hogy hiába gyarapodik szépen a Társulat tagsága, ha továbbra sem kap cikkeket, nem tudják megjelentetni a Századokat

Különösen Tisztelt Nagyságos Úr!

Tegnapelőtt megtartottuk választmányi ülésünket, elég szép számú vál. tag jelenlétében, Toldy elnöklete alatt, mivel Horváth ő maga megbetegedett,¹² — de már jobban van —. A titkári tisztet — bár ugyan van elég lótás-futás s kellemetlen teher vele — Horváth kérésére elhatároztam legalább időleg még megtartani, — de nagy a baj, mert noha szívesen fizetnék a tiszteletdíjakat (:pézt tűrhetően van a pénztárban; az egriek azonban még, úgy tudom, nem fizettek:),¹³ — de a fizetési késztség daczára is szűkölődünk a jó közleményekben, pedig a választmány utasítása szerint az idén folyvást 7—8 ives füzeteket kellene adnom, minthogy egész évül tudjuk be. Szerencse, hogy Szabó Károlytól tudtam valahogy egy cikket szerezni az octóberi füzet számára, továbbá Pauler Gyula adta ide Zrinyi Péter élettörténetét:¹⁴ így legalább van néhány napig mit szedetnem, míg Wenzel egy ígért cikke készen lesz,¹⁵ s a Ngodénak várva várt folytatása megérkezik. Most irok mindenfelé a v. tagoknak cikkekért a nov. s deczemberi füzetekre: mert szégyen gyalázat lesz a magyar történetirodalomra nézve, ha a „Századok”-nak munkák hiánya miatt meg kellene szünnie. Ígéret van elég: de cikkek nincsen. Okmánnyal magam is ellátnám akár husz évre is közlönyünket, úgy de közönségünknek feldolgozott cikkek kellene, mint első füzetünkben adtunk. Az Istenre is kérem Ngodat: küldje mielőbb a „Magyar okmányérdekességek” ígért folytatását, úgy hogy legföljebb, oct. 12-kére szedethessem; továbbá ha Balássy¹⁶ urat is — kivel én nem vagyok ismerős — felszólítaná: küldjön november elejéig ő is valamit. Most irok Szabónak, Fabónak, Ráthnak, Nagy Imrénének etc. Wenzelt, Salamont, Szilágyit, Nagy Ivánt, Vég helyit szóval kértem fel, Toldyt is: de ő nem ad, mert Chrestomathiájával vesződik stb. Conturbabantur Constantinopolitani. —

A Ngod Rákóczi-kori okmányaiból már elkészítém jegyzeteimet, és így az eredetieket Ngod első Pestre jövetele alkalmával köszönettel visszaszolgáltatom. — Ezzel Ngod becses küldeményét várton-várva, maradok Nagyságodnak

alázatos köteles szolgálója
Thaly Kálmán

Eredeti kézíratos levél. Esztergom Primási Levéltár. Ipolyi Levéltár. T. 238.

9.

1867 október 5. (6.) — Eger

Ipolyi Arnold levele Thaly Kálmánhoz, melyben ígéri: hamarosan küldi okmány-publikációja folytatását. Vitatja, hogy a Századokban csak „kidolgozott értekezéseket” kell közölni

Tisztelt kedves Collega!

Csak egy pár napig legyen még türelme, mert 8-kig mint ohajtotta aligha lehetséges már cikkem folytatását beküldenem; de reméllem, hogy 10 v 12-ig már bizonyosan kezénél lesz. Tegnap belekezdtem s látom hogy kevésbbé hosszabban kell fűződnie ugyan, de azért egy pár nap alatt kész lesz.

¹² Vö. Századok 1967 okt. 210—212. l.

¹³ Ipolyi Arnold szervezte az egri előfizetőket. (OL Thaly-es. lvt. Levelezés. Ipolyi Arnold — Thaly Kálmán 1867. márc. 21.)

¹⁴ Századok, 1867 okt. 89—118. l.; 146—166. l.

¹⁵ Wenzel Gusztáv az október 3-i választmányi ülésen ismertetett egy 1444-ben, két héttel a várnai csata után kelt Hunyadi-levelet, és azt „a Századok-ban közölni ígérte”. (Századok, 1867 okt. 212. l.)

¹⁶ Balássy Ferenc Ipolyihoz közelálló plébános, Heves megye történetének kutatója. Több munkája jelent meg az egri egyházmegye történetéről.

Ennyit megnyugtatót, nehogy megneheztelve rám is, abba hagyja állását. Mi történt a tegnapi v tegnapelőtti gyűlésen?¹⁷

Tisztelettel még mindig nyavalyás hive
Ipolyi

X. 6.

Levelem már pecsételve készen állott a póstára, midőn sorait veszem.¹⁸ Köszönve szives figyelmét és tudósítását, ime kívánságát már annyiban megelőztem, hogy a cikk iránt biztosítom. Nem is látok oly nagy bajt abban mit Kegyed ír. Mért kellene főképp eleinte, míg az erők nem tömbörülnek a lap körül, mindjárt csupa kész értekezést hoznunk. Lehet Mutatványokat is, (gondolom Frankl és Knauz Esztergomban kiket még Kd meg nem keresett, adnának ilyeket, az előbbi Pázmányrólí sajtó alatt levő munkájából) s lehet bizony érdekesb okmányokat is adni. Én épen nem osztom azt, hogy csupa kidolgozott értekezés sőt épen apró közléseket, kérdezősködéseket, s más gyűjteményekben fel nem vett okmányokat, igen helyén vélnék. Nehézség ez a sok értekezés. Míg a kis közlések sat élénkebbé teszik és közvetítővé mint organumot, pedig ez volt szándékunk. Sőt azt sem tartom szükségesnek, és kár volt kifejezni és nyilvánítani, hogy bizonyos pénzért, mint kalmárok, ennyi és annyi ívet adunk. Adunk a mi s amennyi van. A tagság nem csak arra való hogy a pénzért annyit érőt kapjon valaki, de hogy azzal elősegítse a czélt etc. Ennyit csupán megnyugtatósára, addig is míg igyekezni fogok ezen elveket a gyűlésen elmondani, nem henyességünk palástolására, de azért mert így se Kegyed sem senki más nem fog boldogulni a szerkesztással ha csupa értekezést és pedig ennyi meg ennyi ivnyít akar minden hóban. Mert így aztán az érdekes apró emlékek s a tb közlése majd épen kizáratik — mi pedig a legérdekesb — és senki sem fog velek fellépni merni.

Igaz az egriek még nem fizettek kivéve a (gondolom) 4-et mit Kd-nek adtam át Pesten még. Ugy gondolom hogy e hóban beszédem mind, és november elején magammal viszem Pestre.

Épen a mai póstával kapom az első füzetet az ide mellékelt czimszalaggal. Kérem tessék oda igazítani, hogy *Miskolczra* küldessék. (Az ide jött 1 füzetet majd megküldöm neki én.) Én gyűjtöttem ezeket is (t. i. a miskolcziakat,) és értök Nemes káplán ugy tudom már lefizette Pesten a tagdíjt.

Isten áldja

hive

Ipolyi

Eredeti kézíratos levél. OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés.

10.

1867 október 10. — Eger

Ipolyi Arnold kéri a szerkesztőt: most küldött cikkének korrektúráját gondosabban javítsák, mert előző közleményében is durva hibák maradtak. Külföldi folyóiratok példájára hivatkozva javaslatokat tesz a Századok formájának alakítására is.

Tisztelt Kedves Collega!

Ím itt küldöm már a folytatást. Persze csak hogy szavamat tartsam, gyúrtem így hamarjában össze. Mert ha időm lett volna ugy kevéssé szebben alakíthatom vala, ugy például a mint a folytatást kezdettem. De bíz erre nem volt időm, s így amint a vizsgálat processzusa fejlődött, a szerint van az egész megírva, s így valóságosan csak gyúrva inkább mintsem alakítva.¹⁹

De annál inkább kell azután kérnem, hogy a correcturánál ugy a nyelvhibákra mint az írás és nyomdaiakra tessék lehető figyelemmel lenni. Roppant bakok maradtak ben a nyomdaiakból első részében is. Szinte pirul az ember bele, ha olvassa. Mert épen

¹⁷ Ipolyi külföldi útjáról hazafelé Pesten találkozott Thalyval: ott beszélhetek Thaly lemondási szándékáról, s ígérhette meg Ipolyi, hogy hamarosan küldi cikke folytatását.

¹⁸ Thaly okt. 5-én levelét kapja most Ipolyi. (Iratok 8.)

¹⁹ „Magyar okmány-érdekességek” Ipolyi Arnoldtól (Folytatás) Századok, 1867 okt. 119—145. 1.

a fő dologban egészen megzavarja a cikket. Valóban az ember elveszti azután kedvét írni, ha látja, hogy ily csúffá lesz. Azért ha nem biznak magokban vagy nem érnek rá, küldje kérem meg a 3dik javításra keresztökös alatt nekem cikkemet, s én azt a forduló postával azonnal visszaküldöm.

Még egyet. Gondolom hogy tisztesebben nézne ki s illendőbb is volna, ha a folyóiratunkban egy cikk bevégeztével nem mindjárt azon, de a következő lapon kezdődne a másik; vagy épen a következő levélen, talán *Schmutztittel* is ellátva. Ez a külföldön már rendes szokás, azért is, mert azután az illető írók könnyen szerezhetnek különlenyomatokat magoknak, mit előbb utóbb nekünk is behoznunk kell majd az ily jelentkező igények miatt. Azután a lapok felett az illető *Colummentel* behozása sem ártana, nem csak szépíti a kiadást, de könnyíti is a használatot, az áttekintést és keresést. Azután pedig mind a kettő által kevesebb cikk fog kelleni, minek Kd hiányát úgy is panaszolja.

Azonban magamat és cikkemet szives barátságába ajánlva, sietve vagyok

tisztelő szegény híve
Ipolyi

Eredeti kézíratos levél. OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés.

11.

1867 október 12. — Pest

Horváth Mihály körlevelében felszólítja a választmányi tagokat: küldjenek közleményeket, mert különben a Századok, s vele a Társulat meg fog bukni.

Tisztelt tagtárs úr!

A „Századok” első füzetének tárczájában is hathatósan föl voltak kérve a t. választmányi tagok, mint e havi közlőny „legtermészetesebb munkatársai”: támogassák e vállalatot minél buzgóbban becses közreműködésükkel; — egyszersmind ugyanott körvonalaztatott, minemü történelmi cikkeket várnánk t. munkatársainktól a „Századok” számára, hogy e folyóiratot folyvást jeles tartalmává tchessük.²⁰

E célra, egyetlen hazai históriai szakközlőnyünk szellemi biztosítására, mindnyájunknak egyesülni kell; mert midőn lelkes közönségünk az ifju Magyar Történelmi Társulatot már is oly melegen felkarolta, hogy legalább szakközlőnye anyagilag biztosítva van, elannyira, hogy minden abban megjelent cikket (ivenként 20 frttal) díjazhatunk is: az összes magyar történetírókra, sőt műveltségi állapotunkra nézve piritó szegény volna, ha e folyóiratnak *munkák hiánya miatt* meg kellene szünnie.

A hanyagság vádja mégis legközelebb minket, a Történelmi Társulat választmányi tagjait, e közlőny „legtermészetesebb munkatársait” fogná sujtani.

Pedig a dolog majdnem így áll. Ugyanis daczára a szerkesztőtítká számosakhoz intézett gyakori szó- és írásbeli felszólításainak: alig lehetett előteremteni csak az octóberi füzethez szükségelt közleményeket is. Továbbra pedig épen semmi sincs.

Okmányokkal nem akarjuk megtölteni folyóiratunkat; a „Századok” nem okmánytár akar lenni, nem annyira szaktudósok számára lévén írva, mint inkább a tágasbkörü közönséggel akarja a történetirodalmat megkedveltetni. Pusztá okmányközlésekkel ehhez képest itt nem érünk célra. Nekünk feldolgozott cikkek kellenének; a juliusi füzet előttünk fekszik, annak tartalmából tájékozhatja magát a t. tagtárs ur, minemü közleményeket kérünk.

Kérjük pedig becses közreműködését *minélelőbb*, s azutánra is *minél gyakrabban, folytonosan*. Lehetetlen, hogy buvázkodásai köréből közölünk kiki csekély fáradsággal ne küldhetne koronkint kisebb nagyobb történelmi dolgozatokat közlőnyünknek... s mégis csak ígéretet kaptunk sokat: munkát keveset. Szomorú, de így van.

Bizalommal fordulunk azért ezennel t. Tagtárs urhoz, szorgalmas közreműködését kérvén; midőn a választmányi tagságot elfogadtuk, erre különben is mintegy előre kötelezük magunkat. Másként megtörténik rajtunk az a szegény, hogy a „Századok”-nak s vele együtt a Magyar Történelmi Társulatnak meg kell buknia, nem a közönség részvétele, — de *a magyar történetírók közönye, hanyagsága miatt*.

Ezt nem engedhetjük!

²⁰ Iratok 3.

A munkák a társulati titkárhoz (belváros zöldfa-utca 4. szám) intézendők. A megjelent cikkek tiszteletdíja azonnal utalványoztatik.

Pesten, octóber 12-én 1867.

A tisztelt Tagtárs urnak

kész szolgája
Horváth Mihály m. k.
másod elnök

Eredeti nyomtatvány. MTA KK Ráth Károly levelezése I. köt. Magyar Irodalmi Levelezés. 4r—163.

12.

1867 október 17. — Kolozsvár

Szabó Károly Thaly Kálmánhoz írott levele, melyben az „elnöki felszólítás” hatására újabb dolgozatok küldését ígéri, és segít a szerkesztőnek a szerzők toborzásában.

Tisztelt barátom!

Ide mellékelve küldöm Finály Henrik barátom tudósítását az apuliumi ásatások eredményéről. A részletes leírást, mint a muzeum tisztviselője s kétszer a hely színére kiküldött megbízottja, természetesen a muzeumi évkönyvek számára tartotta fen.²¹

Tegnap vettem az elnöki felszólítást a dolgozatok siető és folytonos beküldése iránt.²² Bizony alig hittem volna, hogy éppen a történetirodalmi téren ily gyengén álljunk dolgozó erő dolgában, mint az Ön magán és a társulat hivatalos leveleiből értesültem.

Én magam részéről igyekezni fogok a rám háruló becsületbeli kötelezettségnek kitelhetőleg megfelelni.

A családomra nehezült csapások miatt ez a hónap rám nézve csaknem elvesztettnek mondható. Kis fiam szeme javulóban van ugyan, de még mindig keserves és eléggé veszedelmes állapotban szenved. Két más gyermek himlőben fekszik; nőm levert, csak nem beteg; magam is csaknem elvesztettem lelki erőmet.

A novemberi füzet számára alig lehetek képes egyebet küldeni, mint valami könyvismertetést. Szándékom volna az Erd. Muzeum-egyesület évkönyveinek negyedfél kötetét megismertetni; ha t. i. Ön e mintegy fél ivre terjedhető cikkecskét a Századok számára alkalmasnak tartaná.

Gyűjteményeim- és jegyzeteimből leginkább dolgozhatnám régi m. irodalomtörténetre, egyes XVI. századi írónk életrajzára s ritka vagy eddig ismeretlen magyar nyomtatványokra vonatkozó rövid cikkeket, oly formán, mint Huszár Gálról irtam. De az a kérdés, hogy az efféle közlemények, melyek kidolgozása rám nézve eléggé fáradságos, a közönségre nézve eléggé érdekesek-e? s a m. tört. társulat folyóirata szívesen venné-e több efféle cikket, ha t. i. jól ki bírnám dolgozni? — A Huszár Gálról irt cikk után e kérdésre nézve Ön engem tájékozhatna.

Azt hiszem Heltai Gáspár életét és munkásságát még érdekesebben ki bírnám dolgozni, mint Huszár Gálét; csak hogy erre sokkal több munka és idő kívántatnék, mint amarra.²³

Becses választát szívesen kérem, s egyszersmind a határidő kitézését is; mert én ezerféle elfoglaltatásom mellett csak akkor vagyok képes bármilyen hitvány munkát befejezni, ha a dolog a körmömre ég.

Arról is kérek csak egy pár sor tudósítást, megkapta-e Ön a Béli Zsuzsánna minap általam felküldött verseit, s veheti-e valami hasznát, becsüli-e valamikéire? Orbán Balázs²⁴ egy hét mulva megy Pestre a Székely földről irt igen terjedelmes kéziratával. Válogatva ebből is lehetne töredékeket közleni, talán leginkább az őskor. régi várakról szóló részleteket.

Minden jót kívánva, de sokat nem ígérve, maradok
Önnek

igaz tisztelője s barátja
Szabó Károly

²¹ Finály Henrik archeológus, filológus, kolozsvári tanár, majd az Erdélyi Múzeumegylet főtitkára.

²² Vö. Iratok 11.

²³ Thaly erről is beszámol a Tárca rovatban. (Századok, 1867 okt. 218. l.)

²⁴ Orbán Balázs erdélyi etnográfus, 1867-ben Kolozs vármegye főjegyzője, ekkor készíti később megjelent „A székely föld leírása” című munkáját.

U. I. Talán nem ártana Önnek gr. Eszterházy Jánost²⁵ is fölszólítani; ő a középkori archeológia terén szenvedélylyel buvárkodik.

Eredeti kézíratos levél. OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés.

13.

1867 október 24. — Győr

Ráth Károly Thaly Kálmánhoz intézett levelében elmondja: megszüntetik a Dunántúli Történetkedvelők összejöveteleit, hogy minden erejükkel a Társulat működését segíthessék.

Szeretett barátom.

Nagyban készül az akadémiai cikk. Pár nap múlva megleszek vele. Igen kérlek tehát, légy oly szíves, jelentsd be a november 11-ki osztályülésre, a mikor majd azután olvasd fel és a Századokba nyomasd ki. Majd küldök a cikk mellett az akadémiának egy kis kivonatot is, érje be vele.²⁶

Ugy van tehát, a mint Pesty Frigyes mondá, fél, hogy nem lesz dolgozótárs és munka, ezt veszem ki Horvát püspök-elnökünk körsürgönyéből is. Nem hiszed, mennyire hatott reám ez, ugyanazért megszüntettük a dunántúli történetkedvelők összejöveteleit is, és ezután jelentést adunk be minden kutatásainkról, ugy hiszem azt érdeklél fogja a közönség olvasni. Megszüntetjük a Győri történelmi és régészeti füzeteket is a IV. kötettel, még a hiányzó két füzetet kiadván. Akármerre járunk, kelünk mindenhol igyekezünk a társulat érdekét előmozdítani.²⁷

A Hazai Okmánytár IV kötete nem sokára megjelend jó lenne ha a társulat segélyezné e vállalatot.²⁸ Kérlek légy szíves ez érdemben Ipolyival beszélni, ki november 7-én Pesten lesz. Az académia Hunfalvy nyelvészeti folyóiratát²⁹ is segélyezte. Venne például meg 20 példányt melylyet idővel két annyiért adhatna el. Szeretnénk ha ez ügynek téged megnyerhetnénk, melylyet eléggé képesek nem vagyunk figyelmedbe ajánlani. Mennyi pénzt, időt, fáradságot, szemrontást áldozunk mi, a nyereségre számot sem tartva.

Az akadémiai nagygyűlésre vendégül magamat hozzád ajánlva, maradtam

szerető barátod
Ráth Károly

Győr, 1867. oct. 24.

Eredeti kézíratos levél. OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés.

²⁵ Eszterházy János a Társulat választmányi tagja. Cikke („András erdélyi püspök felségértése 1349-ben” hamarosan megjelenik a Századokban. (1868 jan. 90—94. l.)

²⁶ Az értekezést Thaly valóban felolvasta a november 11-i osztálygyűlésen (Századok, 1867 nov. 308. l.), majd megjelentette a Századok következő füzetében. (Ráth Károly: Az alkudozások kezdete Bocskai Istvánnal az 1605-dik év nyarán. Századok, 1867 dec. 317—335. l.)

²⁷ Thaly az októberi számban részletesen beszámol — részben Nagy Imre, részben Ráth Károly levele alapján — a Történetkedvelők utolsó, kismartoni összejöveteléről. (Századok, 1867 okt. 215. l.; OL. Thaly-cs. lvt. Levelezés. Nagy Imre — Thaly Kálmán 1867.)

²⁸ A Hazai Okmánytár IV. kötete 1868-ban jelent meg. (Vö. Gárdonyi Albert: A történelmi segédtudományok története Magyarországon. Bpest. 1926. 19. l.) A Társulat egyébként nem támogatta a kiadást. Mindössze e levél alapján közölt Thaly néhány soros tudósítást a Századokban a IV. kötet közeli megjelenéséről. (Századok, 1867 okt. 219. l.)

²⁹ Hunfalvy Pál 1856-ban indítja meg a Magyar Nyelvészet c. folyóiratát, majd 1862-től, az MTA megbízásából szerkeszti a Nyelvtudományi Közleményeket.